

**Märkmeid entomoloogilistelt retkedelt
Pühajärvel suvel 1931**

H. Mühlberg

T a r t u 1931

Äratrükk „Loodusevaatleja“ nr. 5, 1931. a.

A-7919

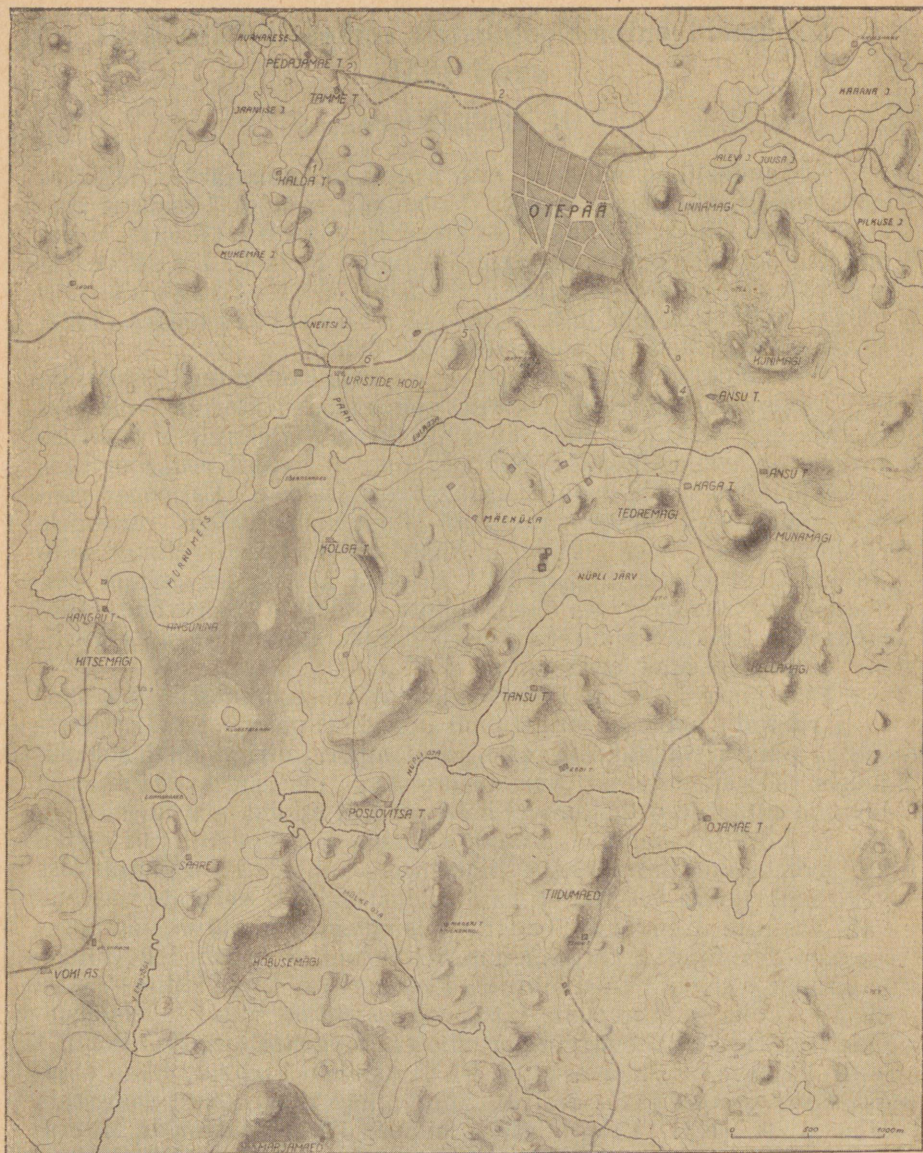
Märkmeid entomoloogilistelt retkedelt Pühajärvel suvel 1931.

H. Mühlberg.

Kirjanduslikud andmed, mis puutuvad Pühajärve ümbruse loomastikku, on väga vähesed. Möödunud sajandi 50-ndatel aastatel kogus siin ja Arulas ämblikulisi E. Grube (1859). Hiljemini on entomoloogilist materjali kogunud P. ja C. Lackschewitz, kelle andmed on avaldatud mag. W. Petersen'i töös (1924) liblikate kohta ja ka P. Lackschewitz'i töödes (1922, 1929) võrktiivaliste ja ehmesiivaliste kohta.

Möödunud suvel 25. juunist — 4. juulini oli autori! Õpetajate Liidu poolt korraldatud Ekskursioonijaama lektorina võimalus õpetajatega ekskurreerides lähemalt tutvuda Pühajärve ümbruse varasuvise loomastikuga. Kuna ülesanne oli eeskätt pedagoogiline, tuli sellele vastavalt kohandada ka tööde iseloom. Esijoones pöörati tähelepanu tähtsamatele ja silmapaistvamatele vormidele (liblikad, eriti päevaliblikad, kiililised jne.); teised rühmad leidsid käsitlust enam juhuslikult. Viimast arvestades polnud võimalust kogumistegevuses ühegi rühma esildajate enam-vähem tühjendavaks kollekteerimiseks ja sellepärast puudub ka alus täielikuma ülevaate andmiseks antud alalt.

Pühajärve ja Arula kiirelt vahelduv moreenmaastik, kus metsa-kaetud kuplid ja võsastunud nõlvakud pakuvad tuultevarjatud ja päikeserikkaid, kõrgema suvetemperatuuriga elualasid paljudele soojalembestele vormidele; kus pisijõgedest läbitud ja järvede silmatud orulammidel heinastud ja niidud oma mitmekesise ja kiirelt vahelduva pinnaniiskusega tingivad nii taimestiku kui loomastiku mitmekesise liigestuse, — pakub ka Pühajärv ise kogu ümbritseva veestikuga häid eeldusi paljude vormide vees elavate vastsete arenguks. Seepärast leiamegi Pühajärve ümbruse loomastikus, faunas, palju meil mujal haruldasi ja vähe leitud liike, nagu näit.: ploomipuu-silaktiib (*Thecla pruni* L.), püütud Saarel 29. VI 31; kaarjas sirplane (*Drepana curvatula* Bkh.) — Hobustemäel 1. VII 31; kahevärvine tutlane (*Leucodonta bicoloria* Schiff.) — Pühajärve mõisa pargis 25. VI 31; kollakas pätsuliblikas (*Spilosoma lubricipeda* L.) — kuiva männiku äärest sarapuult Saare talu lähedal 29. VI 31. Eriti üllatava leiuna võis konstateerida Murru-metsas, Kangru lahe äärses vesisepinnalises ja kõrgete tarnadega rohtunud raistikus väikese kuninganna (*Callimorpha dominula* L.) esinemist. Mainitud liiki püüti ekskursantide poolt kokku 3 eksemplari, millest ainult ühe vigastamata kaasa võisin tuua. Seda liiki on Eestis siiani konstateeritud ainult F. Sintenis'i poolt V.-Piigandis ja Eldring'i poolt Viljandi ümbruses.

Koostanud A. Luha, joonestanud V. Vinkel.
1. joon. Pühajärve lähem ümbrus.

Arvestades ühelt poolt eelmainitud maastiku rahutut reljeefi, teiselt poolt aga tugevat inimese mõju, ei esine Pühajärve ümbruses suuremaulatuslikke väljakujunenud elualasid, biotoope. Viimane asjaolu aga põhjustab paljude ühiskonnafragmentide kuhjumise ja seega erilise segaiseloomulise fauna, mis väljendub kohapealsete biotopide liigi- ja indiviidirohkuses ja suures mitmekesisuses.

Asudes meie ekskursioonialade lähemale vaatlusele, osutuvad sellisteks Pühajärve läänekaldal asuv Murrumets, idakaldal Turistidekodu ja Sulaoja vahel asuv park, mitmesuguste niitude kompleks Sulaoja kallastel, edasi Apteekri mäe ümbruses asuvad raiestikud ja juba varemate raiete võsa ja noore metsaga kaetud alad. Pikemaid ekskursioone korraldati koos ornitoloogilistega ringi ümber Pühajärve, samuti ka Arula mägedele üle Voki, Palu ja Lutsu veski, lõppedes Arula-Pühajärve maanteel.

Pühajärve idapark asub järsul, järvele kalduval mäenõlvakul, kattes ühtlasi tasase, madalama rannikuala kuni järveni. Mitmekesise puistukoosseisuga, alates kase, pärna, lepa ja saarega, lõppedes kuuse ja männiga, sarapuu ja istutatud põõsas-enelate võsarindega, omab ta üldiselt salumetsa iseloomu. Iseloomulikumaid liike oleks juba eelmainitud kahevärvine tutlane, vaksiklastest lainjas varjulane (*Larentia rivata*), kes meil üldiselt väga harva esineb ja ehk ainult Eesti lõunapoolsetes osades veidi sagedam; metstähnrik (*Abraxas sylvata*), iseloomulik liik lopsaka alustaimestikuga lehtmetsadele, nagu neid leidub Saaremaa lõunapoolsetel poolsaartel Kübarsaares ja Sõrves (esineb Pühajärves ka Sõsarsaartel). Väga sage nii siin kui Apteekri mäe võsastikkudes on kase haldjasliblikas (*Deilimia pusaria*), kuna punakael-laiskliblikat (*Gnophris rubricollis*) püüti ainult üks eksemplar.

Rida liike oli seotud lõunapoolse niidu serval asuva pargi osaga, nagu kollasõõr- ja tume silmiklane (*Pararge achine*, *P. maera*). Väga suurel hulgal esineb tavaline koonkärbes (*Panorpa communis*). Kahetiivalistest *Chrysotoxum bicinctum* ja oma larvaalses arenemisjärgus kiletiivalistes parasiteeriv *Sicus ferrugineus*. Sääriksääsklastest torkas silma *Pachyrrhina crocata*.

Pargi osa, mis asub lossi ees, omab veidi erineva iseloomu, kuna ta koostub peamiselt istutatud puudest (pärnad, tammied, vahtrad, nuld jne.) ning nende vahel sireli-, põõsasenela- j. t. põõsastest. Õhtuti lendab siin suurel arvul eistekedrik (*Hepialus humuli*). Liblikate püüdmiseks valmistatud moosilt, mis oli asetatud lossi parki vastu vana köögiviljaaeda, püüti ööliblikaid: *Miana strigilis*, *Miana latruncula* ja üks eksemplar *Rusina umbratica*. Sellevastu ei andnud moosipüügid idapargis, Turistidekodu lähedal, mingisuguseid tagajärgi.

Pargi lõunaservalt algab Sulaoja kallastel asuvate niitude kompleks, mis ulatub kirdesuunas kuni Apteekri mäeni ja mida

nii põhjast kui lõunast piiravad põldude ja puistute ning võsaga kaetud oruveerud. Olgugi kitsal ja piiratud alal, on siia, vahelduvast kõrgustasemest ja pinnaniiskusest tingitult, kuhjunud niitude vorme, alates villpea-sooniidust ja rabasamblaid kasvatavast rabastunud alast kuni kõrgemate metsäärsete arumaadeni. Vastavalt sellele omab ka entomofauna väga mitmekesise iseloomu. Sula-
oja kaldal torkab silma tavalise kiilkärbse (*Ephemera vulgata*) rohkus. Üldse esines nimetatud vorm juuni lõpupäevadel ja ka

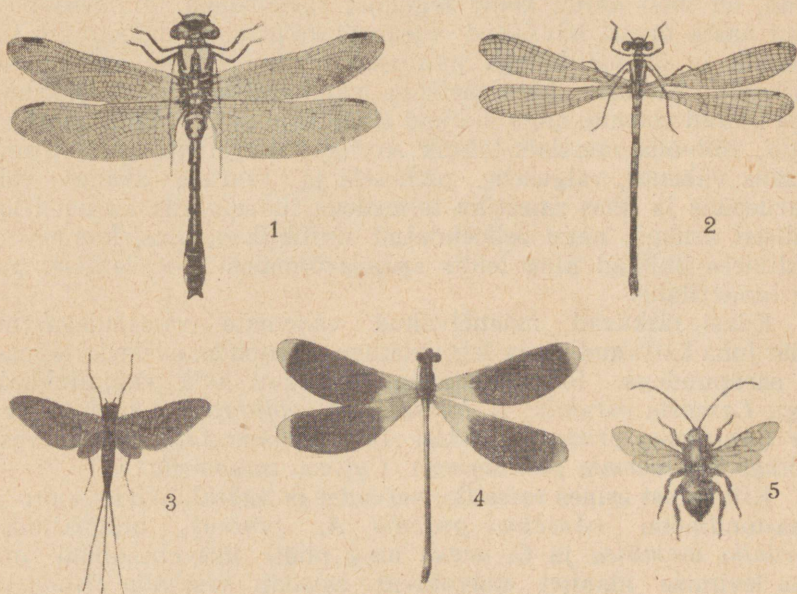
J. Erm'i foto.

2. joon. Villpea-niit Apteekri mäest läänes. Tagaplaanil Apteekri mägi, mille lõunapoolne kõrgem tipp raiutud lagedaks puudest.

juuli alul kogu Pühajärve, eriti aga idarannal väga suurel arvul. Soodsal õhtueelsel tunnil täitsid nad terve rannikuala oma pikalt üles-alla võnkuva omapärase surumisega. Kiililistest on tavaline vesineitsik (*Calopteryx virgo*), kuna seevastu *Calopteryx splendens* vaid üksikutes eksemplarides püüti. Viimane liik eelistab enam lagedaid, avatud kallastega jõgesid. Paar eksemplari püüti vesihobu *Gomphus vulgatissimus*'t (3. joon.). Liidrikutest esines valdaval hulgal laiasäärene *Platynemis pennipes*, kuna teised liigid, nagu *Agrion elegans*, *Agr. pulchellum* ja *Agr. najas*, harvemalt ette tulid. Lahkudes otseselt veega seotud vormidest, võiks veel nimetada, et määratul arvul katsid pideva kihina pargialuse Pühajärve kalda liivariba 24. ja 25. juuni õhtul nukust väljunud surusääsklased *Chironomus plumosus*, kelle tume sumin juba mitme meetri kaugusele parki kostis.

Nii villpea-niidul (2. joon.) kui ka sellele lähedastel niiske-

matel aladel esines villpea aasaliblikas (*Coenonympha tiphon*) ja naeriliblikas (*Pieris napi*) kui ka üksikud pruunlaik-pärlmutterliblikad (*Argynnis selene*). Arvatavasti väikese, rabastunud iseloomu kandva alaga seotult püüti siin ka jõhvika siniliblikat (*Lycaena optilete*). Kiililistest oli esildatud *Leucorhinia rubicunda*. Teistel kuivematel niitudel olid levinud juba mainitud pruunlaik-pärlmutterliblikas, härgheina-vörkliblikas (*Melitaea athalia*), suur kui ka väike härjasilmiklane (*Epinephele jurtina*, *E. hyperanthus*), liivrohu-, väriheina ja kollakas aasaliblikas (*Coenonympha hero*, *C. iphis* ja *C. pamphilus*). Oblika kuldliblikas

3. joon. 1. Harilik vesihobu (*Gomphus vulgatissimus*) $\frac{2}{3}$ loom. suur. 2. Liidrik (*Agrion pulchellum*) loom. suur. 3. Tavaline kiilkärbes (*Ephemerella vulgata*) $\frac{3}{4}$ loom. suur. 4. Vöötjas vesineitsik (*Calopteryx splendens*) $\frac{2}{3}$ loom. suur. 5. Maaerilane (*Eucera*) loom. suur.

(*Chrysophanus hippothoe*) oli iseloomulik niiskematele aasadele ja Pühajärve ümbruses palju sagedam kui meie tavaline suur kuldliblikas (*Chr. virgaureae*). Suurel arvul kohtas niitudel jooksjarohu-siniliblikat (*Lycaena icarus*). Päevakoerlastest (*Arctiidae*) oli niidukoer (*Diacrisia sannio*) üks tavalisemaid niitude vorme, kusjuures kollakas emaliblikas sagedamini püütav oli kui roostjavarviline isaloom. Kuivematel metsaservadel püüti rohelist kireslast (*Ino statices*) ja põllu- ning sooservalt ratsuliblikat (*Papilio machaon*). Kahetiivalistest esines sagedana mudakärbes (*Eristalis horticola*).

AptEEKRI mäelt algav raiestikkude, noore metsa ja võsaga kaetud kungastik ühes iseloomuliste metsalahkude ja -sihtidega omab jälle terve rea omapäraseid vorme. Nii olid AptEEKRI mäe läänepoolsel kuival lageraiel iseloomulikud hiireherne-siniliblikas (*Lycaena amanda*), koldrohu-siniliblikas (*L. semiargus*) ja harv kurereha-siniliblikas (*L. eumedon*). Suuremal arvul oli esildatud kollakas aasaliblikas, niidu kommaliblikas (*Augiades sylvanus*), suur-pärilmutterliblikas (*Argynnis aglaja*), ja pruun eukliidese liblikas *Euclidia glyphica*. Liivaerilastest esines omapärane määratu pikkade tundlatega *Eucera longicornis* ja ritsikalistest suur rohutirts (*Decticus verrucivorus*). Nagu juba eespool nimetatud, oli meil antud kohal tegemist raiealadega. Inimese poolt mõni aasta tagasi hävitatud okasmets kõigi oma omapäraste tingimuste ja loomaliikidega pidi aset andma hoopis erisugustele mõjudele. Kadusid ühes metsaga varjuarmastavad ja okasmetsaga seotud vormid, nagu liblikad *Ematurga atomaria*, *Semiothisa*-liigid, võib-olla mustlaik-tähnrik *Abraxas marginata* jne. Pinnaniiskus vähenes, valgusele, päikesele ja tuultele avanes vaba juurdepääs ja ühes raiestiku taimedega ilmusid siia ka uued loomalisel asukad, nagu eelloendatud siniliblikad, aas-, komma- ja eukliidese liblikad ning leidis asumisvõimalusi e.-v. lahtisel pinnal liivaerilane.

Edasi jätkuvad mäenõlvakud vanemate raiealadega, mis nüüd juba kattunud noore lehtpuistuga—haabade, kaskede, leppade ja sarapuudega. Iseloomustavam oli suur hulk varjuliblikaid, nagu *Larentia corylata*, *L. bilineata*, *L. oblitterata*, toominga vaksur (*Angerona prunaria*), edasi *Acidalia immutata*, teehehe võsaliblikas (*Parasemia plantaginis*), *Cybosia mesomella* j. t.

Kiililistest esines raiestiku servadel ja metsalahkudes suur- ja luha-tondihobu (*Aeschna grandis*, *A. juncea*), hiilgekiilidest *Cordulia metallica* ja *C. aenea* ning püüti üks eksemplar meil oma levimise idapiiri saavutavat saledat vesihobu (*Gomphus cecilia*). Niiskematel lohkudel leiti korduvalt tamme tupekedriku (*Lasiocampa quercus*) röövikuid metstarnadel ja püüti 2 täiskasvanud vormi; ühel lodul püüti haavalumik (*Limenitis populi*).

Ülaltoodus on püütud vorme, millega ekskursioonipäevadel praktiliselt tutvuti, joonistada sellesse looduslikku raamistikku, mida pakuvad nende kohapealsed elualad, eeldades, et seesugune käsitus aitab paremini kaasa antud looduspildi mõistmiseks kui puhtanalüüsiv meetod.

Prof. E. Grube, Verzeichnis der Arachnoiden Ehst-, Liv- u. Kurlands, 1859. Arch. f. Naturgeschichte Ehst-, Liv- u. Kurlands.

Mag. W. Petersen, Lepidopterenfauna v. Estland, 1924.

Dr. P. Lackschewitz, Die Neuropteren u. Trichopteren des Ostbaltischen Gebietes, 1922. Ida-balti loodust. arhiiv, XIV köide.

Dr. P. Lackschewitz, Nachtrag zu den Neuropteren u. Trichopteren des Ostb. Gebietes, 1929. Samas, kus eelmine.

